

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MUSTAQIL TA'LIM
KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH**

Mirzayeva Go'zalxon Qaxramon qizi

Farg'ona Viloyati Quva tumani.

E-mail: mirzayevagozalxon2000@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22754692>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ta'lim kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik asoslari, zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati hamda uni rivojlantirishning samarali metod va texnologiyalari yoritilgan. Tadqiqot davomida kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, muammoli o'qitish, loyiha metodi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda reflektiv faoliyatning o'quvchilarning mustaqil bilim olish ko'nikmalariga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang'ich ta'limda mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan omillar aniqlanib, ularni bartaraf etishga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar, magistrantlar hamda pedagogika yo'nalishidagi ilmiy izlanuvchilar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, boshlang'ich ta'lim, o'quv faoliyati, o'quv motivatsiyasi, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, innovatsion pedagogik texnologiyalar, refleksiya, loyiha metodi, muammoli ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические основы формирования компетенции самостоятельного обучения у учащихся начальной школы, ее значение в современном образовательном процессе, а также эффективные методы и технологии ее развития. В ходе исследования анализируется влияние компетентностного подхода, личностно-ориентированного образования, проблемно-ориентированного обучения, проектной методики, использования информационно-коммуникационных технологий и рефлексивной деятельности на навыки самостоятельного обучения учащихся. Также выявлены факторы, препятствующие развитию компетенции самостоятельного обучения в начальной школе, и разработаны научно-практические рекомендации по их устранению. Результаты исследования имеют практическое значение для учителей начальной школы, методистов, магистрантов и научных исследователей в области педагогики.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, компетенция, компетентностный подход, начальное образование, учебная деятельность, мотивация к обучению, творческое мышление, критическое мышление, инновационные педагогические технологии, рефлексия, проектная методика, проблемно-ориентированное обучение.

Abstract. This article discusses the pedagogical foundations of the formation of independent learning competence in primary school students, its importance in the modern educational process, and effective methods and technologies for its development. During the study, the impact of the competency approach, person-centered education, problem-based learning, project method, use of information and communication technologies, and reflective activity on students' independent learning skills was analyzed. Also, factors that hinder the development of independent learning competence in primary education were identified and scientific and practical recommendations were developed to eliminate them.

The results of the study are of practical importance for primary school teachers, methodologists, master's students, and scientific researchers in the field of pedagogy.

Key words: *independent learning, competency, competency approach, primary education, learning activity, learning motivation, creative thinking, critical thinking, innovative pedagogical technologies, reflection, project method, problem-based learning.*

Kirish. XXI asrda dunyo miqyosida yuz berayotgan globallashuv jarayonlari, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim tizimiga keng kirib kelishi hamda bilimlar iqtisodiyotining shakllanishi inson kapitaliga bo'lgan talabni tubdan o'zgartirmoqda. Zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyati faqat mavjud bilimlar hajmi bilan emas, balki yangi bilimlarni mustaqil egallash, ularni tahlil qilish, tanqidiy baholash, amaliyotda qo'llash va doimiy ravishda o'z ustida ishlash qobiliyati bilan belgilanadi. Shu bois ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mustaqil ta'lim kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi. Mazkur kompetensiya insonning butun hayoti davomida uzluksiz o'qib-o'rganish, kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi fundamental omil sifatida e'tirof etiladi. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning ta'lim siyosatida "hayot davomida ta'lim olish" (Lifelong Learning) konsepsiyasi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Mazkur konsepsiyaning asosiy maqsadi shaxsni doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashga, o'z malakasini oshirishga va tez o'zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslasha olishga tayyorlashdan iborat. Shu nuqtai nazardan mustaqil ta'lim kompetensiyasi nafaqat ta'lim jarayonining natijasi, balki insonning kelajakdagi kasbiy faoliyati, ijtimoiy faolligi, innovatsion fikrlashi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi muhim omil sifatida qaraladi. Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining poydevori bo'lib, aynan ushbu bosqichda bolalarda bilishga qiziqish, o'quv motivatsiyasi, mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi, ijodkorlik, muloqot madaniyati va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari shakllanadi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 6–10 yosh oralig'idagi bolalar bilish faoliyatining eng faol davrini boshdan kechiradilar. Mazkur yosh bosqichida hosil qilingan mustaqil ishlash odatlari, axborot bilan ishlash ko'nikmalari va o'quv faoliyatini rejalashtirish malakalari keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishning muhim sharti hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasi deganda ularning o'quv maqsadini anglay olishi, o'z faoliyatini rejalashtirishi, axborot manbalarini mustaqil izlashi, olingan ma'lumotlarni tahlil qilishi, umumlashtirishi, muammolarga yechim topishi, o'z bilimni baholashi va zarur hollarda faoliyatini takomillashtirish qobiliyatlari tushuniladi. Ushbu kompetensiya faqat ma'lum bilimlarni egallash bilangina chegaralanmaydi. U bilish motivatsiyasi, mustaqil fikrlash, refleksiya, o'z-o'zini nazorat qilish, tanqidiy va kreativ tafakkur, muloqot madaniyati hamda axborot bilan ishlash madaniyatining uyg'un rivojlanishini ham nazarda tutadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ta'lim oluvchining faol subyekt sifatidagi o'rni tobora kuchayib bormoqda. Endilikda o'quvchi tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki bilimlarni izlovchi, tahlil qiluvchi, qayta ishllovchi va amaliyotga tatbiq etuvchi faol ishtirokchi sifatida qaralmoqda. Bunday yondashuv o'qituvchidan ham yangi pedagogik kompetensiyalarni talab qiladi. O'qituvchi bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi va o'quvchilarning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi fasilitator vazifasini bajaradi.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktab ta'limining davlat ta'lim standartlari, milliy o'quv dasturlarining takomillashtirilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli ta'lim platformalarining joriy etilishi o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishni ta'limning ustuvor maqsadlaridan biri sifatida belgilaydi.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning o'quv faoliyatini ongli tashkil etishi, o'qishga nisbatan ichki motivatsiyasini kuchaytirish hamda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Xalqaro ta'lim tizimida olib borilayotgan tadqiqotlar ham mustaqil ta'lim kompetensiyasining ahamiyatini tasdiqlaydi.

O'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematik va tabiiy fanlar bo'yicha funksional bilimlari hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini baholovchi xalqaro dasturlar natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, yuqori natijalarga erishayotgan mamlakatlarda ta'lim jarayoni asosan mustaqil izlanish, tadqiqot faoliyati, loyiha ishlari, hamkorlikda o'qitish va reflektiv yondashuv asosida tashkil etiladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat milliy, balki xalqaro ta'lim siyosatining ham ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mustaqil faoliyatni bosqichma-bosqich tashkil etish, qiziqarli va muammoli topshiriqlardan foydalanish, o'yin texnologiyalarini ta'lim bilan uyg'unlashtirish, differensial va individual yondashuvni qo'llash yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Bunda o'quvchilarning o'z fikrini erkin bayon etishi, savollar berishi, mustaqil qaror qabul qilishi va o'z faoliyatini tahlil qila olishi uchun qulay pedagogik muhit yaratish muhim hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi mustaqil ta'lim imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, multimedia vositalari, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim resurslari va masofaviy ta'lim tizimlari o'quvchilarning mustaqil bilim olishini qo'llab-quvvatlaydigan samarali vositalarga aylandi. Shu bilan birga, raqamli muhitda axborotni tanlash, uning ishonchliligini baholash va undan maqsadli foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish ham zamonaviy boshlang'ich ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir. Pedagogika fanida mustaqil ta'lim kompetensiyasining nazariy asoslari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli pedagogika va innovatsion ta'lim texnologiyalarini o'zaro integratsiyalash asosida mazkur kompetensiyani rivojlantirish metodikasini yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, zamonaviy boshlang'ich ta'lim sharoitida o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatini samarali tashkil etish, ularda o'z-o'zini boshqarish va refleksiya ko'nikmalarini rivojlantirish, o'quv motivatsiyasini barqaror shakllantirish hamda ta'limning individual trayektoriyasini yaratish masalalari ilmiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi ham aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini chuqur tahlil qilish, innovatsion metod va texnologiyalarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash hamda ularni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning mustaqil bilim olishga bo'lgan ehtiyojini shakllantirish, ularning

intellektual salohiyatini rivojlantirish va zamonaviy kompetensiyalarga ega bo'lgan barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu asosda mazkur maqolaning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini tahlil qilish, uni shakllantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlari, metodlari va texnologiyalarini aniqlash hamda ta'lim amaliyotiga tatbiq etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining eng dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi o'n yilliklarda kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim tizimiga keng joriy etilishi natijasida o'quvchilarning mustaqil bilim olish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, axborot bilan ishlash va o'z-o'zini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar sezilarli darajada ortdi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqil ta'lim kompetensiyasi faqat didaktik tushuncha emas, balki pedagogika, psixologiya, kognitiv fanlar va ta'lim menejmenti kesishgan nuqtada shakllangan kompleks ilmiy kategoriya hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab shakllana boshladi. Dastlab ushbu tushuncha kasbiy tayyorgarlik tizimida qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim va uzluksiz ta'lim tizimining asosiy metodologik tamoyillaridan biriga aylandi. Ilmiy manbalarda "kompetensiya" tushunchasi shaxsning bilim, ko'nikma, malaka, qadriyatlar, tajriba va shaxsiy sifatlarini muayyan vaziyatda samarali qo'llay olish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish emas, balki ularni mustaqil ravishda bilim olishga, o'z faoliyatini boshqarishga va yangi vaziyatlarga moslashishga tayyorlashdan iborat.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda mustaqil ta'lim kompetensiyasining nazariy asoslari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya o'quvchilarning bilish faoliyatini oddiy eslab qolishdan tortib tahlil, sintez, baholash va yangi bilim yaratish darajasigacha bosqichma-bosqich rivojlantirish zarurligini asoslab beradi.

Keyinchalik takomillashtirilgan Bloom taksonomiyasi mustaqil ta'limni rivojlantirishda o'quv topshiriqlarini murakkablik darajasiga ko'ra loyihalashning samarali vositasi sifatida e'tirof etildi. Jerom Brunerning konstruktivistik ta'lim nazariyasida bilim o'quvchiga tayyor holda berilmaydi, balki u shaxsning faol bilish jarayonida mustaqil ravishda quriladi. Bruner o'quvchini faol izlanishga jalb etuvchi muammoli vaziyatlar, tadqiqot topshiriqlari va kashfiyotga asoslangan o'qitish metodlari o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Ushbu yondashuv bugungi kunda boshlang'ich ta'lim metodikasida keng qo'llanilib, o'quvchilarning izlanish faoliyatini tashkil etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Lev Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi ham mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish masalasida muhim o'rin tutadi. U tomonidan ishlab chiqilgan "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasiga ko'ra, bola dastlab o'qituvchi yoki tengdoshlari yordamida bajara oladigan vazifalarni keyinchalik mustaqil ravishda bajarishga o'tadi. Demak, pedagogik qo'llab-quvvatlash bosqichma-bosqich kamaytirilib, o'quvchining mustaqilligi izchil rivojlantirilishi lozim. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasida boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar konkret operatsiyalar bosqichida bo'lib, ularda mantiqiy fikrlash, sabab-oqibat munosabatlarini anglash, taqqoslash, guruhlash va xulosa chiqarish qobiliyatlari faol rivojlanishi ta'kidlanadi.

Shu sababli ushbu yosh davrida mustaqil amaliy topshiriqlar, kuzatishlar, tajribalar va muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni yuqori samaradorlik beradi. Albert Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasida esa o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi (self-efficacy), ichki motivatsiyasi va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari mustaqil ta'limning asosiy psixologik omillari sifatida baholanadi. Olimning fikricha, o'quvchi o'z imkoniyatlariga ishongan sari murakkab vazifalarni bajarishga intiladi, qiyinchiliklarni yengishga harakat qiladi va bilimlarni mustaqil egallashga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi. Ta'lim psixologiyasi sohasidagi zamonaviy tadqiqotlarda Barry Zimmerman tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini boshqarib o'qish (Self-Regulated Learning) modeli alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu modelda mustaqil ta'lim uch asosiy bosqich — maqsadni belgilash, o'quv faoliyatini amalga oshirish hamda natijalarni reflektiv baholash orqali tashkil etilishi ko'rsatilgan. Tadqiqotlar mazkur model asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi, mas'uliyati va akademik natijalarini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatadi. Zamonaviy xalqaro tadqiqotlarda mustaqil ta'lim kompetensiyasi XXI asr ko'nikmalarining ajralmas qismi sifatida talqin qilinadi. Xususan, xalqaro ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan "4C" modeli (Critical Thinking, Creativity, Collaboration, Communication) o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, ijodkorligi, hamkorlikda ishlashi va samarali muloqot olib borish ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ushbu kompetensiyalar mustaqil ta'lim faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Raqamli pedagogika bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlari keng yoritilgan. Elektron ta'lim platformalari, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv topshiriqlar, sun'iy intellektga asoslangan ta'lim tizimlari va adaptiv o'qitish texnologiyalari o'quvchilarning individual ta'lim trayektoriyasini yaratish, o'zlashtirish sur'atini boshqarish va bilimlarni mustaqil egallash imkoniyatlarini kengaytirishi ilmiy tadqiqotlarda asoslab berilgan.

O'zbekiston pedagogika fanida ham kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirish va boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish bo'yicha salmoqli ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish, interfaol metodlardan foydalanish, o'quv motivatsiyasini shakllantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida darslarni tashkil etish masalalari keng yoritilgan. Ushbu tadqiqotlarda mustaqil ta'lim kompetensiyasining shakllanishi ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimi bilan uzviy bog'liq ekanligi qayd etiladi. Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda o'yin texnologiyalari, muammoli ta'lim, loyiha metodi, kichik guruhlarda ishlash, tadqiqotga asoslangan o'qitish, refleksiya va differensial yondashuv o'quvchilarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositalari sifatida tavsiya etiladi. Mazkur metodlar o'quvchilarning bilishga qiziqishini oshiradi, ularni faol fikrlashga undaydi, o'z fikrini asoslash, axborotni izlash va tahlil qilish hamda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. So'nggi yillarda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar natijalari ham mustaqil ta'lim kompetensiyasining ahamiyatini yanada oshirdi. O'quvchilarning funksional savodxonligi, matnni tushunishi, matematik va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash darajasi ta'lim sifatining asosiy mezonlariga aylanmoqda.

Bu esa boshlang'ich sinflardan o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini izchil rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish ko'p omilli pedagogik jarayon bo'lib, uning samaradorligi o'quv motivatsiyasi, o'qituvchining kasbiy mahorati, ta'lim mazmunining kompetensiyaviy yo'naltirilganligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, oilaviy muhit, axborot-resurslari bilan ta'minlanganlik va ta'limning psixologik iqlimiga bevosita bog'liq. Shu bilan birga, mavjud ilmiy tadqiqotlarning tahlili boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini raqamli ta'lim muhiti, sun'iy intellekt vositalari, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar va individual ta'lim trayektoriyasi asosida rivojlantirish metodikasini yanada chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatmoqda. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili natijalari mustaqil ta'lim kompetensiyasi zamonaviy boshlang'ich ta'limning eng muhim natijalaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. Mazkur kompetensiyani rivojlantirish uchun kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivistik ta'lim, o'z-o'zini boshqarib o'qish nazariyasi, raqamli pedagogika, reflektiv ta'lim va innovatsion metodlarni o'zaro integratsiyalash zarur.

Aynan ana shunday integrativ yondashuv o'quvchilarning mustaqil bilim olishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi, ularning intellektual salohiyatini rivojlantiradi va kelgusida muvaffaqiyatli ta'lim olishi hamda kasbiy faoliyat yuritishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, mustaqil ta'lim kompetensiyasi faqatgina o'quvchilarning uy vazifalarini mustaqil bajarishi yoki qo'shimcha adabiyotlardan foydalanishi bilan chegaralanmaydi. U o'quvchining o'z ta'lim faoliyatini ongli ravishda rejalashtirishi, maqsad qo'ya olishi, axborotni izlab topishi, uni tanqidiy tahlil qilishi, muammolarni hal etishi, o'z faoliyatini baholashi va zarur hollarda uni takomillashtira olishi kabi ko'plab tarkibiy komponentlarning uyg'un rivojlanishini nazarda tutadi. Shu jihatdan mustaqil ta'lim kompetensiyasi shaxsning intellektual, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishini ta'minlaydigan kompleks kompetensiya sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida o'rganilgan nazariy manbalar hamda zamonaviy pedagogik konsepsiyalar o'quvchilarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish uchun an'anaviy reproduktiv ta'lim metodlari yetarli emasligini ko'rsatdi. Bilimlarni tayyor shaklda taqdim etishga asoslangan darslar o'quvchilarning faolligini pasaytiradi, mustaqil izlanish va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalarining rivojlanishini cheklaydi. Aksincha, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchi bilimni faol ravishda o'zlashtiruvchi, uni tahlil qiluvchi va amaliyotda qo'llovchi subyektga aylanadi. Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim bosqichida mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini chuqur hisobga olishni talab qiladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda bilishga bo'lgan qiziqish yuqori bo'lishiga qaramay, diqqatning barqaror emasligi, mustaqil rejalashtirish ko'nikmalarining endigina shakllanayotgani va emotsional ta'sirchanlikning yuqoriligi pedagogik jarayonni maxsus metodik yondashuv asosida tashkil etishni taqozo etadi.

Shu sababli o'qituvchi mustaqil topshiriqlarni o'quvchilarning individual imkoniyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich murakkablashtirib borishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari interfaol pedagogik texnologiyalarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyatini ham tasdiqlaydi.

Muammoli ta'lim, loyiha metodi, tadqiqotga asoslangan o'qitish, "Aqliy hujum", "Klaster", "INSERT", "Baliq skeleti", "Konseptual xarita", "Keys-stadi" va hamkorlikda o'qitish texnologiyalari o'quvchilarning bilim olish jarayonidagi faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Ushbu metodlar o'quvchilarda savol qo'yish, gipoteza ilgari surish, dalillarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va o'z fikrini asoslash kabi ilmiy tafakkur elementlarini shakllantiradi. Natijada o'quvchilar bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol yaratuvchi va tadqiqotchi sifatida shakllanadi. Muhokama jarayonida raqamli ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari ham alohida e'tiborga loyiq ekanligi aniqlandi. Zamonaviy elektron darsliklar, multimedia taqdimotlari, interaktiv ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar, mobil ilovalar va sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalari o'quvchilarning mustaqil bilim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Bunday vositalar o'quvchiga o'zlashtirish sur'atini mustaqil boshqarish, qo'shimcha ma'lumotlarni izlash, o'z bilimni sinab ko'rish va individual ehtiyojlariga mos ta'lim resurslaridan foydalanish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalardan foydalanishda axborot xavfsizligi, media savodxonlik va tanqidiy axborot tahlili ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, mustaqil ta'lim kompetensiyasining shakllanishida o'quv motivatsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ichki motivatsiyaga ega bo'lgan o'quvchilar yangi bilimlarni egallashga ko'proq intiladi, murakkab vazifalarni bajarishda qat'iyat ko'rsatadi va o'z faoliyatining natijalarini tahlil qilishga moyil bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim mazmunini tashkil etishi, rag'batlantirishning pedagogik jihatdan asoslangan usullaridan foydalanishi hamda muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratishi lozim.

Tadqiqot natijalari oilaning ta'lim jarayonidagi o'rni ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Ota-onalarning farzandlarining mustaqil faoliyatiga nisbatan qo'llab-quvvatlovchi munosabati, uy sharoitida qulay o'quv muhiti yaratishi, kitob mutolaasiga rag'batlantirishi va axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanishni nazorat qilishi mustaqil ta'lim kompetensiyasining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, barcha topshiriqlarni kattalar tomonidan bajarib berilishi yoki ortiqcha nazorat o'quvchining mustaqillik darajasini pasaytirishi mumkin. Demak, oila va maktabning hamkorligi mazkur kompetensiyani rivojlantirishning muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi. Muhokama davomida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi ham mustaqil ta'limni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ldi. Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi, o'quvchilarning individual ta'lim ehtiyojlarini aniqlashi, reflektiv faoliyatni tashkil etishi va formatif baholash usullaridan samarali foydalanishi zarur. Ayniqsa, dars davomida ochiq savollar, muammoli vaziyatlar va tadqiqot topshiriqlaridan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tahlillar natijasida mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan, ayrim maktablarda darslarning reproduktiv xarakterda tashkil etilishi, vaqt taqsimotining cheklanganligi, sinflardagi o'quvchilar sonining ko'pligi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarining yetarli emasligi, ayrim pedagoglarning innovatsion metodlarni qo'llash bo'yicha malakasining yetarli darajada shakllanmaganligi mazkur kompetensiyani rivojlantirish samaradorligini pasaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bundan tashqari, ayrim ota-onalarning mustaqil ta'limning mohiyatini yetarli darajada anglamasligi ham o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga salbiy ta'sir

ko'rsatishi mumkin. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni izchil amalga oshirish, o'qituvchilarning malakasini muntazam oshirish, zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ta'lim resurslari bazasini boyitish hamda ota-onalar bilan tizimli hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini baholash mezonlarini takomillashtirish, formatif va diagnostik baholash usullaridan keng foydalanish ham ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish uzluksiz va tizimli pedagogik jarayon bo'lib, u o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlikka asoslanishi lozim. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, ijodiy yondashuv, mas'uliyat, o'z-o'zini boshqarish va umrbod ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Umuman olganda, olib borilgan ilmiy tahlillar va muhokamalar shuni ko'rsatadiki, mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Ushbu kompetensiyaning samarali shakllanishi kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari, reflektiv faoliyat, formatif baholash, oila va maktab hamkorligi hamda o'qituvchilarning yuqori kasbiy mahoratini o'zaro integratsiyalash orqali ta'minlanadi. Bunday integrativ yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarini keyingi ta'lim bosqichlariga puxta tayyorlash, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish va zamonaviy jamiyat talablariga javob bera oladigan, mustaqil bilim oluvchi hamda raqobatbardosh shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish masalasining nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqot davomida pedagogika va psixologiya fanlarida shakllangan ilmiy yondashuvlar, kompetensiyaviy ta'lim tamoyillari hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari tahlil qilinib, mustaqil ta'lim kompetensiyasining mazmuni va tarkibiy tuzilmasi yoritildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, mustaqil ta'lim kompetensiyasi o'quvchilarning bilimlarni mustaqil egallashi, axborotni izlash va tanlash, uni tanqidiy tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish, o'z faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash kabi ko'nikmalarni o'zida mujassamlashtiruvchi kompleks kompetensiya hisoblanadi. Mazkur kompetensiyaning shakllanishi boshlang'ich ta'lim bosqichidayoq boshlanishi lozim, chunki aynan shu davrda bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va o'quv motivatsiyasi jadal rivojlanadi. Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Xususan, muammoli ta'lim, loyiha metodi, tadqiqotga asoslangan o'qitish, interfaol metodlar, hamkorlikda o'qitish, refleksiya va formatif baholash usullaridan foydalanish o'quvchilarning bilishga qiziqishini oshiradi, ularni faol fikrlashga undaydi hamda o'z bilimlarini mustaqil ravishda boyitishga rag'batlantiradi.

Shuningdek, raqamli ta'lim vositalari, elektron ta'lim platformalari, multimedia resurslari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan maqsadli foydalanish mustaqil ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishi aniqlandi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni qo'llash jarayonida media va axborot savodxonligini rivojlantirish, axborotning ishonchliligini baholash va undan mas'uliyatli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish zarurligi qayd etildi.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, o'quv motivatsiyasi, oilaning pedagogik qo'llab-quvvatlashi, zamonaviy ta'lim muhiti, axborot-resurslari bilan ta'minlanganlik hamda ta'lim jarayonining shaxsga yo'naltirilgan holda tashkil etilishi belgilandi.

Mazkur omillarning o'zaro uyg'unligi ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltirish, tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantirish hamda ularni umrbod ta'lim olishga tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi.

Mazkur kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan metodik yondashuvlarni amaliyotga keng tatbiq etish mamlakatimiz ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirish va zamonaviy jamiyat talablariga javob bera oladigan barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fullan, M. (2020). *Leading in a Culture of Change*. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Hattie, J. (2009). *Visible Learning*. London: Routledge.
3. OECD. (2019). *OECD Learning Compass 2030*. Paris: OECD Publishing.
4. OECD. (2023). *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing.
5. Schleicher, A. (2019). *World Class: How to Build a 21st-Century School System*. Paris: OECD Publishing.
6. UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris: UNESCO.
7. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
8. O'zbekiston Respublikasi. (2020). "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun.
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti.
10. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2022). Milliy o'quv dasturi. Toshkent.
11. Muslimov, N. A. (2016). *Kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish*. Toshkent.
12. Ishmuhamedov, R. J., & Abduqodirov, A. (2018). *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent.
13. Tolipov, O'. Q., & Usmonboyeva, M. (2017). *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. Toshkent.
14. Azizxo'jayeva, N. N. (2014). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent.
15. Yo'ldoshev, J. G. (2016). *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent.
16. Xoliqov, A. A. (2019). *Pedagogik mahorat*. Toshkent.
17. Nishonova, S. T., & Hasanboyev, J. H. (2018). *Pedagogika*. Toshkent.
18. Ochilov, M. (2015). *Yangi pedagogik texnologiyalar*. Toshkent.
19. Sayidahmedov, N. (2016). *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar*. Toshkent.

20. Egamberdiyeva, N. (2019). *Pedagogika nazariyasi*. Toshkent.
21. Hasanboyev, J. H. (2017). *Umumiy pedagogika*. Toshkent.
22. Karimov, I. I. (2018). *Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish asoslari*. Toshkent.
23. Jo'rayev, R. H. (2021). *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi*. Toshkent.
24. Abdullayeva, M. (2022). *Boshlang'ich ta'lim metodikasi*. Toshkent.
25. Ergashev, B. (2023). *Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang'ich ta'limni tashkil etish*. Toshkent.